

ЗАЩИТА НА ПРАВОТО НА ЖИВОТ ПО ЧЛ. 2 ОТ ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ*

Петя Захариева**

Юли, 2006 г.

I. УВОД

Правото на живот е “присъщо на човешката личност”. То има фундаментален характер, тъй като е същинско условие за нормалното и пълноценно съществуване на цялостната система на човешките права и свободи. Поради това то се закриля от основните международноправни актове по правата на човека - чл. 3 от Всеобщата декларация за правата на човека, чл. 6 от Международния пакт за граждански и политически права, чл. 4 от Американската декларация по правата на човека.

Правото на живот е първото право, което гарантира и Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи. То е уредено като относително право – може да бъде ограничавано, но само в изчерпателно изброените в чл. 2 случаи. Правото на живот представлява, заедно с правото по чл. 3, една от основните ценности на демократичните общества в Съвета на Европа, поради което обстоятелствата, допускащи лишаването от живот, следва да бъдат тълкувани ограничително, при изключително строго съблюдаване на принципите за законност и пропорционалност. С влизането в сила на Протокол № 6 и Протокол № 13 е отменено смъртното наказание в мирно време, във време на война или непосредствена заплаха от война.

Правото на живот е неотменно право – дерогирането му е допустимо единствено по отношение на “смърт, настъпила в резултат на правомерни актове на война” /чл. 15, ал. 2/ и това го отличава от гаранциите на чл. 3, чл. 4, ал. 1 и чл. 7, които изобщо не могат да бъдат дерогирани.

Ефективното упражняване на правото предполага не само въздържане от причиняване на смърт, но и позитивни мерки, способстващи за запазването на живота, както и задължително разследване на подозрителните смъртни случаи.

За практиката на българските магистрати е от особено важно значение изясняването на процесуалните гаранции за защита на правото на живот, налагащи провеждане на ефективно разследване за установяване и наказване на лицата, предвид неизменно установяваните от Европейския съд по правата на човека слабости на българската правосъдна система по делата срещу България.

II. ПРАВО НА ЖИВОТ – ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

Член 2, ал. 1: “Правото на живот на всеки се защитава от закона . . .”.

---

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

** Съдия в Районен съд – гр. Варна

Европейската конвенция определя титулярите на правото на живот с термина “всеки”, който в сравнение с уредбата в други международноправни актове не е достатъчно ясен и поставя въпроса за началния и крайния момент на съществуването на правото.

1. Право на живот на нероденото дете:

Нито Европейската комисия по правата на човека, нито Европейският съд по правата на човека са дали категоричен отговор за приложимостта на чл. 2 спрямо нероденото дете.

Европейската комисията по правата на човека разглежда обстояно въпроса по делото Х. срещу Обединеното Кралство¹, отнасящо се до извършен аборт от съпругата на жалбоподателя въпреки неговото противопоставяне. Изяснявайки, че в конкретния случай е бил извършен терапевтичен аборт, позволен от действащото британско законодателство и то преди десетата седмица на бременността, Комисията приема, че чл. 2 не е нарушен. Като изключва хипотезата, че чл. 2 признава абсолютно право на живот на нероденото дете, Комисията не се произнася по другите две възможни хипотези - чл. 2 въобще не се отнася до зародиша или чл. 2 признава имплицитно право на живот на заченатото дете. Според Комисията, употребата на понятието “всеки” в други текстове на Конвенцията /чл. 1, чл. 5, чл. 6, чл. 8, чл. 11, чл. 13/ и ограниченията на правото на живот по чл.2 показват, че то се отнася само до вече родени лица. Въпреки това, Комисията не отрича напълно възможността то да бъде приложено и преди момента на раждане – в чл. 6, ал. 1, отчитайки несъмнено уредената в европейските законодателства възможност заченатото, но все още неродено дете да наследява. Друг аргумент за решението на Комисията е липсата в Европейската конвенция на изрична разпоредба, признаваща право на живот на зародиша, каквато има Американската конвенция. Най-после, Комисията изтъква, че признаването на абсолютно право на живот на зародиша би означавало ограничаване на правото по чл. 2, ал. 1 с още едно изключение - и то имплицитно, и подчиняване на живота на майката на този на детето, което очевидно противоречи на задачата на Конвенцията. Още повече, че към момента на подписването ѝ през 1950 г., повечето от страните по нея разрешават аборта, когато е необходим за запазване на живота на майката, а обективната тенденция е към либерализиране на това законодателство.

Отчитайки липсата на единно общоевропейско разбиране по въпроса за допустимостта на аборта, Комисията признава на държавите широка свобода на преценка относно законодателното регулиране на материята по жалбата Н. срещу Норвегия². В тази връзка не изключва възможността правото на живот да бъде приложено по отношение на зародиша.

По същия начин разсъждава и Съдът в първото решение по същество по жалба за нарушение на правото на живот на майка и на нероденото ѝ дете вследствие на извършен поради лекарска небрежност терапевтичен аборт, произнесено по делото [Во срещу Франция](#)³. Съдът не заявява изрично дали нероденото дете е защитено от чл. 2. Приема, че държавите имат свободата да установят във вътрешното си законодателство кога започва правото на живот и

¹ X.v.UK, жалба № 8416/1978 г., DR 19/1980

² N.v.Norway, жалба № 17004/1990 г., DR 73/1992

³ Vo v.France, жалба № 53924/2000 г., решение от 08.07.2004г.

оценява уредената във френския закон възможност за обезщетяване на претърпените вреди чрез жалба пред административния съд, като достатъчно позитивно действие от страна на държавата за ефективна защита на правото на живот.

2. Евтаназия:

За разлика от проблема за възникването на правото на живот, Съдът е заел категорична позиция относно евентуалното съществуване на право на смърт и съотношението му към правото на живот по делото Прети срещу Великобритания⁴. Жалбоподателката по него, болна в последна фаза на нелечимо нервнорудвигателно заболяване, е била възпрепятствана от британското законодателство да получи помощта на съпруга си, за да постави край на живота си. Съдът категорично отрича тезата, че от чл. 2 произтича право на смърт. Формулировката на правото показва според Съда, че то не се отнася до качеството на живота, нито до това какво човек избира да прави с живота си и не съдържа негативен аспект – право на смърт, каквото съдържа например свободата на събранията и сдруженията по чл. 11. Поради това, Съдът приема, че Великобритания не е нарушила чл. 2 вследствие на законодателната забрана на евтаназията.

3. Съдържание на понятието “човешки живот”:

Съдържанието на правото на живот по чл. 2 се разглежда само във физически план, в обичайния смисъл на понятието. То не включва в себе си правото на определено жизнено равнище, на определени условия на живот или на пълноценно развитие на човешката личност. В подкрепа на това разбиране, Комисията отхвърля възможността закон за хомосексуализма да попадне под ударите на чл. 2⁵.

С оглед съдържанието на правото на живот се поставя въпроса дали чл. 2 осигурява закрила само срещу смърт или и срещу всяко посегателство върху физическата цялост на човешкия организъм, застрашаващо живота. По делото Х. срещу Австрия⁶ Комисията не изключва възможността чл. 2, ал. 1 да се прилага и спрямо посегателства върху цялостта на човешкия организъм. В мотивите си Комисията подчертава, че чл. 2, ал. 1 осигурява защита срещу причиняването на смърт и допускайки за момент, че физическата цялост на организма може да се счита защитена от този текст, констатира от друга страна, че толкова обикновена интервенция като изследване на кръвта не е забранено от чл. 2.

Съдът, по делото [Макарацис срещу Гърция](#)⁷, подчертава, че физическото малтретиране, което не е довело до смърт, само при изключителни обстоятелства може да ангажира отговорността на държавата по чл. 2. Преценявайки в случая, че жалбоподателят е получил множество огнестрелни рани, вследствие на употребена сила при неорганизирана полицейска акция с цел задържането му, които са могли да доведат до смъртта му, Съдът намира, че разпоредбата на чл.2 е приложима.

---

⁴ Pretty v. UK, жалба № 2346/2002, решение от 29.04.2002г.

⁵ жалба № 104/1966 г., решение от 17.12.1955 г., Ann.1

⁶ X.v.UK, жалба № 8278/1978 г., решение от 13.12.1979г., DR 18/1979

⁷ Makaratzis v. Greece, жалба № 50385/1999 г., решение от 20.12.2004 г.

II. ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА ДЪРЖАВАТА ЗА ОПАЗВАНЕ НА ПРАВОТО НА ЖИВОТ

Съгласно чл. 2, ал. 1, изр. 1, държавата е длъжна да защитава “правото на живот на всеки” посредством закон.

1. Позитивни задължения:

Позитивното задължение не означава задължение да се предотврати всяко насилие⁸. Задължението на държавата, произтичащо от чл. 2 е задължение за действие, а не за резултат. Този принцип е установен в голямото дело Ирландия срещу Великобритания⁹ - то изключва съществуването на задължение на държавата да осигурява, поне не в неограничен период от време, на постоянна лична охрана на граждани в обстановка на терористична заплаха.

Позитивните задължения на държавата важат за всички области на дейност, в които правото на живот може да бъде застрашено. По делото [Йонерийълдъз срещу Турция](#)¹⁰ се разглежда случай на експлозия на сметохранилище, в близост до което от години е съществувало селище от бараки. Вследствие на експлозията се активизирало свлачище, което довело до разрушаване на селището и множество жертви. Съдът намира нарушение на държавата, която е била информирана със специален доклад за риска от функционирането на сметохранилището и са били възможни редица не особено скъпи мерки за предотвратяване на инцидента, включително и предупреждаване на пострадалите.

По делото [Осман с/у Обединеното кралство](#)¹¹, Съдът разширява приложното поле на позитивните задължения по чл. 2 и по отношение на посегателства срещу живота, причинени не от представители на държавата, а от трети лица. В такава ситуация държавата носи отговорност, ако органите ѝ не са сторили всичко, което е било разумно да се очаква от тях, за да избегнат реалната и непосредствена опасност за живота, за която обаче те са знаели или са били длъжни да знаят в решителния момент. По конкретното дело не е констатирано нарушение на чл. 2, доколкото полицията не е била уведомена в нито един решителен стадий от събитията, довели до фаталните изстрели.

2. Процесуални аспекти на задължението:

Спазването на позитивните задължения на държавата по чл. 2 от Конвенцията изисква от националната правна система способност да демонстрира прилагането на наказателния закон спрямо онези, които незаконосъобразно са лишили някого от живот, независимо от расовия или етническия произход на жертвата¹².

Изискването за провеждане на ефективно разследване се прилага не само, когато смъртта е причинена от държавен служител, а във всички случаи на отнемане на живот¹³. Поради липсата на ефективно разследване на събитията, при

⁸ Dujardin v.France, жалба № 16734/1990 г., DR 72

⁹ Ireland.v.UK, жалба № 5310/1971 г., решение от 18.01.1978 г.

¹⁰ Öneriyıldiz v.Turkey, жалба № 48939/99 г., решение от 30.11.2004 г.

¹¹ Osman v.UK, жалба № 87/97/871/1083, решение от 28.10.1998 г.

¹² Menson and others, жалба № 47916/1999 г., ECHR 2003-V

¹³ Salman v.Turkey, жалба № 21986/93 г., решение от 27.06.2000 г.

които синът на жалбоподателя е изчезнал, отговорността на държавата по чл. 2 също така е ангажирана, въпреки, че вината за самата смърт не може да ѝ бъде приписана¹⁴.

Държавата е длъжна да осигури законови процедури за провеждането на ефективно служебно разследване и да ги прилага във всички случаи. По делото Финукейн с/у Обединеното кралство¹⁵ Съдът приема, че за да е ефективно разследването на незаконно лишаване от живот от държавни служители, по принцип е необходимо извършващите и отговорни за разследването лица, да са независими от замесените в разследваните събития. Ефективното разследване означава не само липса на йерархична или институционална връзка, но и практическа независимост на разследващите. Държавните и правоприлагащите органи следва да гарантират, че от висшестоящите длъжностни лица ще бъде потърсена отговорност, ако същите са знаели или е трябвало да знаят, че подчинените им правоприлагащи органи прибегват или са прибегнали до незаконна употреба на сила и огнестрелно оръжие, и не са предприели всички необходими мерки в рамките на правомощията си, за да предотвратят, преустановят или докладват за такава употреба.

Ефективно е онова разследване, което е годно да доведе до разкриването и наказването на отговорните лица. Нормален и състезателен наказателен процес пред независим и безпристрастен съд следва да се преценява, като предоставящ най-солидните гаранции за ефикасна процедура за разкриване на фактите и ангажиране на отговорността.

Разследването следва да бъде освен обективно и безпристрастно, също и всеобхватно, т.е. то трябва да обхване всички релевантни факти. Всеки недостатък на разследването, който подкопава годността му да установи причините за смъртта или отговорното лице, рискува да го направи несъответстващо на този стандарт.

При ефективното разследване е необходимо да се изготви писмен доклад в разумен срок. Докладът следва да бъде оповестен веднага и трябва да съдържа обхвата на разследването, процедурите, методите, използвани за оценка на доказателствата, и заключенията и препоръките, основани на фактическите констатации и приложимия закон.

Изискването за “всеобхватно, безпристрастно и независимо разследване” е разгледано от Съда и по българските дела [Великова](#)¹⁶, [Ангелова](#)¹⁷, [Начова](#)¹⁸ Огнянова и Чобан¹⁹. Във всички тях Съдът неизменно констатира многобройни и разнородни слабости на разследването – неизясняване на противоречиви показания, липса на разпити на конкретни свидетели, липса на необходими съдебни експертизи, продължително бездействие.

По делата [Ангелова](#) и Огнянова и Чобан изрично се набляга на едно допълнително изискване за ефективност на разследването – необходимостта от обществено наблюдение върху разследването или върху неговите резултати. Целта на това изискване е да се поддържа обществената убеденост, че властите се придържат към върховенството на закона, както и да се предотврати създаването на впечатление за тайно споразумение или за толерантност към незаконни

---

¹⁴ Kaуа v. Turkey, решение от 19.02.1998 г., ECHR 2000-VII

¹⁵ Finucane v. UK, жалба № 29178/1995 г., решение от 01.07.2003 г.

¹⁶ решение от 18.05.2000 г.

¹⁷ решение от 13.06.2002 г.

¹⁸ решение от 26.02.2004 г. и [решение на Голямата Камара](#) от 06.07.2005 г.

¹⁹ решение от 23.02.2006 г.

действия. Нивото на обществено наблюдение може да варира в различните случаи. Във всички случаи, обаче, най-близките на жертвата следва да участвуват в процедурите така, че да се осигури защитата на техните законни интереси.

Особено съществено развитие в практиката на Съда внася делото Начова, във връзка с разследването на убийства по дискриминационни подбуди. В него Съдът отбелязва, че правото на живот по чл. 2 от Конвенцията и забраната на дискриминацията като цяло и в частност на расовата и етническата дискриминация по чл. 14, отразяват основни ценности на демократичните общества в Съвета на Европа. Поради това, при съмнения, че актът на насилие е бил предизвикан от расистки нагласи, от особена важност е официалното разследване да се извърши енергично и безпристрастно, предвид необходимостта да се отстоява постоянно обществената нетърпимост към расизма и етническата омраза и да се поддържа увереността на малцинствата в способността на властите да ги защитават от заплахата от расистко насилие. Съдът е приел, че “третирането на расово мотивираното насилие и бруталност на равни ноза със случаи, в които няма расистки мотиви е затваряне на очите пред специфичния характер на актове с особено разрушителен ефект спрямо основните човешки права.” Съдът е приел, че “всяко доказателство за употреба на расистки изрази от страна на правоприлагащи органи по време на операция, включваща употреба на сила срещу лица от етническо или друго малцинство е силно релевантно към въпроса, дали е налице незаконосъобразно, мотивирано от омраза насилие. Когато такова доказателство бъде открито по време на разследването, то трябва да бъде проверено, и ако бъде потвърдено, трябва да предизвика внимателно разследване на всички факти с цел разкриване на всички възможни расистки подбуди. В случая това не е било сторено.” Въз основа на изложеното, Съдът е приел, че властите не са изпълнили задължението си по [чл. 14](#) от Конвенцията, разгледан заедно с чл. 2, да предприемат всички възможни действия, за да установят, дали в събитията може да са били намесени дискриминационни нагласи.

При разглеждането на негативния аспект на задълженията, до сега Европейският съд по правата на човека е изхождал от стандарта за “доказване извън всякакво съмнение” /делото Курт с/у Турция²⁰, /. Още по делото [Ирландия срещу Великобритания](#)²¹, Съдът изяснява, че такова доказване може да бъде резултат от набор от индиции и необорени презумпции, достатъчно сериозни, ясни и съвпадащи. Когато от обстоятелствата по делото е ясно, че фактите изцяло или в по-голямата си част, са известни само на държавата, тя следва да представи убедителни и достатъчни обяснения /Маккан²²/.

Липсата на такива убедителни и достатъчни обяснения, е ангажирала отговорността на България по чл. 2 по делата Великова, Ангелова, Начова, Огнянова и Чобан.

IV. ОГРАНИЧАВАНЕ НА ПРАВОТО НА ЖИВОТ

Член 2: ”1. . . . Никой не може да бъде умишлено лишен от живот освен в изпълнение на съдебна присъда за извършено престъпление, за което такова наказание е предвидено в закона.

²⁰ Kurt v. Turkey, решение от 25.05.1998 г.

²¹ Ireland v. UK, A-25, решение от 18.01.1978 г.

²² McCann and others, решение от 27.09.1995 г., A-323

2. Лишаването от живот не се разглежда като противоречащо на разпоредбите на този член, когато то е резултат от употреба на сила, призната за абсолютно необходима:

а./ при защита на което и да е лице от незаконно насилие;

б./ при осъществяване на законен арест или при предотвратяване на бягството на лице, законно лишено от свобода;

в./ при действия, предприети в съответствие със закона за потушаване на бунт или метеж.”

1. Чл.2, ал.1, изр.2:

Законосъобразността на наложеното смъртно наказание предполага спазване на принципа за законоустановеност на престъпленията и наказанията. Той е закрепен в [чл. 7](#) от Конвенцията. Съдържанието му се свежда до регламентиране на престъпленията и наказанията за тях в закон, схванат в широк смисъл. Принципът за законоустановеност изключва наказателното преследване, ако инкриминирането на деянието е било отменено и действията са извършени след тази отмяна. Изпълнението на смъртно наказание въз основа на присъда, постановена преди отмяната на смъртното наказание също е недопустимо.

Друг основен принцип е за пропорционалност между престъплението и наказанието.

Съществена гаранция на този текст е изискването смъртната присъда да е постановена от съд – то е изрично подчертано в оригиналния текст. Понятието “съд” има автономно значение при тълкуването на Конвенцията. То е изяснено главно във връзка с чл. 6, като орган, който е независим по отношение на страните по спора, както и по отношение на изпълнителната власт и който осигурява гаранция за безпристрастност, достъпност и адекватност на съдебните процедури²³. Възможно е институция, която не е определена като съд от вътрешното законодателство, да бъде призната като такъв по смисъла на Конвенцията и обратно²⁴.

2. Член 2, алинея 2:

И в трите хипотези на непротиворечаща на чл. 2 употреба на сила, в резултат на която е настъпила смърт е необходимо стриктно спазване на принципа на пропорционалност. Критериите за преценка са: характерът на целения правомерен резултат, характерът на опасността за човешкия живот в конкретната ситуация и степента на риска в резултат на употребата на сила. Лишаването от живот в резултат на употреба на сила трябва да бъде абсолютно необходимо²⁵. Следователно, тестът за пропорционалност е много по-строг, отколкото обичайния тест за преценка дали действията на държавата са били “необходими в едно демократично общество” – приложим по [чл.8-11](#) от Конвенцията.

По делото Начова срещу България Съдът е оценил като непропорционална употребата на сила, довела до смъртта на двама роми, изпълняващи наборна военна служба, вследствие на употреба на огнестрелно оръжие от военни полицаи, при опит да ги задържат след бягство от затвора.

²³ Airey, решение от 09.10.1979 г., А-32

²⁴ Fox, Campbell and Hartney, решение от 28.06.1984 г., А-80

²⁵ McCann and others, *ibid.*

Съдът отбелязва, че според доказателствата по делото извършващите ареста служители са имали ясното съзнание, че жертвите не са били въоръжени или опасни. Нищо от информацията, с която са разполагали полицейските служители, не е могло да предизвика у тях основателен страх от насилие от страна на жертвите. Те обаче са пренебрегнали тези обстоятелства и опитвайки се да предотвратят бягството им, са стреляли по тях и са ги ранили смъртоносно. Съдът счита, че в светлината на императивната необходимост да се запази живота като фундаментална ценност, преследваната законна цел - арест, не може да оправдае подлагането на човешки живот на риск, когато беглецът не представлява заплаха за никого и е извършил нарушение, което не е свързано с насилие. Всеки друг подход би бил несъвместим с всеобщо възприетите в днешно време основни принципи на демократичните общества. Нарушение на принципа за пропорционалност е намерено и поради липсата на достатъчна регламентация на случаите на допустима употреба на огнестрелно оръжие, включваща изискване за преценка на характера на извършваното престъпление и реалната заплаха.

По делото [МакКан срещу Великобритания](#) Съдът приема, че въпреки искреното убеждение на войниците, довело до употребата на сила, тя не е била обективно абсолютно необходима. Делото се отнася до убийството на трима заподозрени в тероризъм членове на ИРА при съвместна операция на британски, испански и гибралтарски власти в Гибралтар. Съдът критикува подхода на властите в операцията, като отбелязва, че те не са обсъдили достатъчно обстойно информацията, с която са разполагали и са приели за даденост вероятността атентатът да бъде извършен по определен начин, пропуснали са да отчетат възможността за грешка, способствали са за увеличаване на риска, допускайки заподозрените на територията на Гибралтар, вместо да ги задържат преди това, дали са на военните указания, правещи употребата на сила почти неизбежна, без да се съобразят с особеностите на обучението им. Липса на нужното внимание при контрола и организацията на операцията по задържане според Съда водят до нарушаване на принципа за съразмерност.

По делото МакКан Съдът категорично заявява, че чл. 2, ал. 2 се отнася до всички форми на вина при лишаването от живот, а не само до умишленото, независимо от самия текст на разпоредбата - въпросът не е дали е имало намерение за отнемане на живот, а дали употребената сила е била пропорционална. По делото Ипек срещу Турция²⁶ е била ангажирана отговорността на държавата по [чл. 2](#) за предполагаема смърт на двамата синове на жалбоподателя, които изчезнали след задържане от турските въоръжени сили.

V. ОСВОБОЖДАВАНЕ ОТ ЗАДЪЛЖЕНИЕТО ПО ЧЛЕН 2:

Член 15, ал. 2: “Не се допуска никакво освобождаване на основата на предходната разпоредба от задълженията по член 2 освен по отношение на смърт, настъпила в резултат на правомерни актове на война . . .”.

Тази разпоредба се отличава от ограниченията по чл. 2 по своя временен характер, както и по специфичния си обект и хипотеза – “правомерни актове на война”. Прилагането на разпоредбата включва уведомяване на Генералния Секретар на Съвета на Европа за взетите мерки, за мотивите и срока, от който Конвенцията ще се прилага отново в своята цялост.

---

²⁶ *Ipek v. Turkey*, жалба № 25760/1994 г., решение от 17.02.2004 г.

От формулировката на текста, различна от тази по алинея първа, следва, че допустимите ограничения се отнасят до смърт, която е непосредствена и неизбежна последица от правомерни актове на война. Изключена е възможността за дерогиране на правото при други хипотези на обществена опасност. Свободата на преценка на държавата при прилагането на теста за пропорционалност е изключена.

Тъй като нито Конвенцията, нито практиката на нейните органи сочат определение на понятието “правомерни актове на война”, следва да се прибегне до Третата Хагска конвенция, регламентираща воденето на военните действия /чл. 22/, а също и към така нареченото “хуманитарно право”, основано на Женевските конвенции /чл. 3, общ на четирите конвенции, чл. 99 от Третата Женевска Конвенция и чл. 68 от Четвъртата Женевска Конвенция. Основополагащо значение има и Устава на ООН /чл. 2, ал. 4, чл. 51/.

VI. ПРОТОКОЛ № 6 И ПРОТОКОЛ № 13 ОТНОСНО ПРЕМАХВАНЕТО НА СМЪРТНОТО НАКАЗАНИЕ

Протокол № 6 /в сила за България от 01.10.1999 г./ съдържа в своя чл. 1 пряка забрана на смъртното наказание, включително и на изпълнението на смъртно наказание след влизането на Протокола в сила, въз основа на присъда, постановена преди този момент. Чл. 2 все пак запазва възможността на държавите да налагат смъртно наказание, съобразно предвиденото в закона, при действия във време на война или непосредствена опасност от война. Чл. 3 забранява дерогирането на Протокола, посредством прилагането на чл. 15 – смъртното наказание може да бъде налагано и изпълнявано във време на война или на неизбежна и непосредствена опасност от война, но не и в случай, когато “друго извънредно положение застрашава “съществуването на нацията”. Следователно, Протоколът стеснява приложното поле на смъртното наказание още повече. Протоколът забранява формулирането на резерви /чл. 4/ по отношение на Протокола. Допустими са само тълкувателни декларации – такива са депозирали Швейцария и Германия.

Протокол № 13 /в сила за България от 01.07.2003 г./ забранява в своя чл. 1 смъртното наказание при всички обстоятелства, включително и за действия по време на война или непосредствена опасност от война. Чл. 2 и чл. 3 забраняват дерогирането на тази разпоредба, както и формулирането на резерви.

И двата протокола са допълнителни – това означава, че всички разпоредби на Конвенцията се прилагат съобразно тези протоколи и обратно – правата, признати от Протокола се добавят към закрепените в Конвенцията и са подчинени на същия правен режим и ползват същите гаранции.

VII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Само по себе си, прокламирането на правото на живот не е достатъчно за неговото действително опазване. Голямото достойнство на Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи е институционалният механизъм за защита, който тя установява.

На първо място тя е пряко приложима в повечето от страните по нея, включително и спрямо гражданите на трети страни и на апатридите във всички случаи, когато се намират под юрисдикцията на страна по Конвенцията – достатъчно е тя да може да упражнява власт над тях.

Контролът на Европейския съд по правата на човека има място не само в случаите на вече осъществено нарушение, но също и в случаите на вероятно нарушение по отношение на възможен пострадал.

Контролът е субсидиарен – Европейската конвенция стимулира предотвратяването и преустановяването на нарушенията и отстраняването на вредоносните им последици първо и преди всичко на национално ниво.

Конвенцията признава изрично правото на индивидуална жалба /чл. 34/, което не съществува в механизма на защита в рамките на ООН.

Решенията на Съда са задължителни, съгласно чл. 54 от Конвенцията и за спазването им следи Комитета на министрите на Съвета на Европа, който взема мерки за изпълнението им.

Така, в своята цялост, Европейската конвенция установява надеждна закрила на човешкия живот, който може да бъде накърняван единствено в няколко изчерпателно изброени хипотези и при стриктно спазване на принципите на законност и пропорционалност. По този начин тя изгражда солиден фундамент на цялостната система на човешките права в Европа.